

Cadaqués, l'avantguarda i la quotidianitat

Roland Groenenboom

Al llarg del segle xx, Cadaqués ha estat un pol d'atracció per als artistes d'avantguarda i altres intel·lectuals que passaven els estius en aquesta localitat assossegada, amb una bellíssima badia i una llum particular. Pablo Picasso, Salvador Dalí, Man Ray, Marcel Duchamp, John Cage, Richard Hamilton i Dieter Roth, entre altres, van passar períodes de temps considerablement llargs a Cadaqués.¹ Tot i que des de principis del segle xx Cadaqués havia comptat amb un determinat clima artístic i intel·lectual, cal assenyalar que aquests artistes i intel·lectuals no acudien a Cadaqués amb la idea de crear noves obres, sinó més aviat buscant sentir-se a recer dels compromisos de les seves vides quotidianes i de les distraccions de la gran ciutat; venien a Cadaqués a jugar. Es diu que Albert Einstein es va escapar a Cadaqués per tocar el violí, mentre que –almenys en aparença– l'activitat principal que desenvolupava Duchamp quan era a Cadaqués consistia a jugar a escacs, als qual dedicava bona part del seu temps des que, el 1923, havia abandonat tota producció artística formal.

No pot negar-se, tanmateix, que les estades al poble tinguessin un impacte important en l'obra d'artistes com Marcel Duchamp. Des dels anys cinquanta fins a la seva mort, el 1968, cada any Duchamp passava els tres mesos d'estiu a Cadaqués. No és cap coincidència que fos en aquells anys quan va concebre i executar la seva darrera instal·lació *Étant donnés* (1946-1966), en la qual Cadaqués és físicament evident, entre altres elements, en la porta que Duchamp va trobar als seus voltants i va enviar a Nova York per incloure-la en aquesta peça.² Duchamp acudia a Cadaqués en qualitat de *respirateur*, buscant refugi del món de l'art i també per jugar a escacs amb els pescadors; tanmateix, alhora, el poble li proporcionava l'ambient i la tranquil·litat suficients per quedar-se assegut al balcó i reflexionar durant tot el dia, mentre Teeny, la seva dona, feia excursions amb barca amb l'escultora Mary Callery. A Cadaqués, Duchamp no era conegut per ser un dels artistes més influents del segle xx, sinó per la seva afició al joc de les seixanta quatre caselles i per la seva qualitat com a jugador. Cada vespre, baixava fins al bar Melitón per trobar contrincants i disputar-hi algunes partides. L'efecte alliberador que li provocava la sensació d'actuar, de pensar i de jugar sense distraccions, unit a l'ambient de Cadaqués i els seus voltants com a teló de fons, segurament li van oferir a Duchamp moltes de les idees per a la seva darrera obra mestra.

¹ Des de principi del segle xx, la família Pitxot va atraure a Cadaqués molts artistes, escriptors i músics, entre els quals es comptaven Picasso i Dalí. Quan Dalí es va instal·lar a Port Lligat, va passar a fer durant molt anys el mateix paper per a altres generacions més joves d'artistes, escriptors i altres intel·lectuals. Probablement va ser Dalí qui va convidar Duchamp per primer cop a Cadaqués els anys trenta. Aquest, al seu torn, va portar el seu propi cercle, que incloïa Hamilton i Cage. Hamilton, seguint la tradició, va portar per primer cop a Cadaqués, entre d'altres, Marcel Broodthaers i Dieter Roth.

² Duchamp va dedicar les dues últimes dècades de la seva vida a treballar en secret en l'obra *Étant donnés*, i ho va organitzar tot perquè després de la seva mort, l'obra s'unís al *Grand Verre*, exposat permanentment al Philadelphia Museum.

Des de principis dels anys seixanta Richard Hamilton, protegit de Duchamp, i John Cage, devot de Duchamp, van seguir els passos del seu mestre i van viatjar a Cadaqués en diverses ocasions per passar-hi l'estiu. Després de la mort de Duchamp, Hamilton va acabar per comprar-se una casa al poble per passar-hi les vacances. A part de passar-s'ho bé navegant amb la seva barca, quan Hamilton s'avorria d'estar de vacances començava a tragar amb idees a casa seva de Cadaqués. Més endavant s'emportaria aquestes idees a Anglaterra per continuar-les desenvolupant. Cadaqués va ser el laboratori d'assaig de moltes de les seves obres, com per exemple la sèrie *Shit and Flowers*, dels anys setanta, que més tard seria molt polèmica a Anglaterra. Cadaqués es va convertir també en l'escenari en què Hamilton i Dieter Roth van fer dos dels seus projectes en col·laboració, de caràcter molt lúdic: *Collaborations of Ch. Rotham* (1976) i *INTERFACES* (1977), que es van presentar al públic a la galeria cadaqués.

John Cage freqüentava Cadaqués per visitar Duchamp i jugar-hi a escacs, però sobretot, com que aquest era un contrincant superior, acabava jugant també amb Teeny.³ Després de la mort de Duchamp tots dos es van seguir trobant a Cadaqués per jugar i gaudir de la pau i la tranquil·litat d'aquesta vila singular. Cage, com a compositor, va proposar un art nascut de l'atzar en el qual promovia un procés perpetu de descobriment artístic en la vida quotidiana. Segons la seva pròpia definició, el propòsit de la creació artística era «un joc sense finalitat», entenent «sense finalitat» no com a «sense significat», sinó com una referència a l'abandonament de qualsevol vestigi de control a fi de deixar el procés de creació en mans de la casualitat.⁴

Al principi dels anys seixanta, quan Lanfranco Bombelli i el seu company Peter Harnden van escollir Barcelona i Cadaqués com a base d'operacions des de la qual dirigir els seus projectes d'arquitectura, van començar a relacionar-se de seguida amb l'entorn de Duchamp, més que amb el de Dalí, que en aquell moment vivia molt a prop, a Port Lligat. Tot i que Dalí havia fet un paper important en l'atracció d'intel·lectuals a Cadaqués, eren altres, com Duchamp, els qui havien assumit el seu paper a l'hora d'atraure al poble generacions més joves. Bombelli i Harnden havien percebut aquest entorn internacional, artístic i intel·lectual, com també la singularitat d'aquell poble aïllat a la costa, que tots dos admiraven i gaudien; per això des que van començar a passar-hi els caps de setmana –i encara més quan Bombelli s'hi va instal·lar amb caràcter permanent– van tenir un paper significatiu en l'atracció per Cadaqués de més artistes i intel·lectuals estrangers, que hi anaven per passar-hi el temps lliure i les cases dels quals construïen ambdós arquitectes.⁵

³ Duchamp li havia ensenyat a Cage a jugar a escacs de manera que deixava jugar Cage amb Teeny mentre ell seia en una cadira, sense prestar atenció a la partida. De tant en tant s'aixecava de la cadira i s'hi acostava per recriminar-los el seu mal joc.

⁴ Per a més informació sobre la filosofia que hi ha al darrere dels vincles entre l'obra de Duchamp i la de Cage, vegeu Calvin Tomkins: *The Bride and the Bachelors. Five Masters of the Avant-garde. Duchamp, Tinguely, Cage, Rauschenberg, Cunningham*. Nova York: The Viking Press, 1965 (1a ed.).

⁵ Vegeu *El Cadaqués de Peter Harnden i Lanfranco Bombelli*. Girona: Col·legi d'Arquitectes de Catalunya, demarcació de Girona, 2002.

Quan Bombelli va obrir la galeria cadaqués, el 1973, i quan més endavant va decidir continuar programant-hi activitats, inconscientment estava en deute amb les idees de Duchamp, Hamilton i Cage en relació amb el paper que l'atzar i el joc desenvolupaven en la seva vida i la seva obra.

Bombelli va obrir la galeria cadaqués després de morir Harnden, amb la idea de convertir-la en un espai d'exposició només per a l'ocasió concreta de mostrar i vendre l'edició *cadaqués portfolio one* –una caixa quadrada que contenia obra gràfica de 50 x 50 cm d'artistes cèlebres– que havia publicat en honor del seu amic i soci que acabava de morir.⁶ Com que l'exposició va tenir un èxit important, i atès que l'espai era modest però bonic, a diferència d'altres espais d'exposició de l'època, Bombelli va començar a rebre peticions d'artistes amics per mantenir oberta la galeria i convertir-la en una sala d'exposicions amb una programació permanent. Com a mostra de la seva generositat i de la lleialtat que sentia cap als seus amics, va acceptar mantenir oberta la galeria i així, per casualitat, es va embarcar en una nova aventura personal, la qual cosa el convertiria en un empresari cultural.

En la seva condició d'artista i arquitecte, Bombelli havia estat molt influït per les idees del moviment de l'art concret, així que en un primer moment va pensar a concentrar l'activitat de la galeria en la promoció d'artistes integrats en aquest moviment, que fins aleshores a penes s'havien exposat a Espanya i per això, bàsicament, eren desconeguts al país. Tanmateix, aviat va descobrir que centrar-se només en l'art concret resultaria massa limitat per mantenir una programació permanent a la galeria; possiblement pel seu cap rondava també la idea que una galeria especialitzada en art concret es convertiria en una missió massa pròxima a la seva obra artística i arquitectònica, quan en realitat la intenció era que la galeria fos una mena de distracció de la seva feina com a arquitecte. Aquesta feina, en comparació amb les seves activitats de la galeria, podria definir-se com una acció dirigida a la utilitat i el benefici, mentre que el que feia a la galeria tenia un caràcter més lúdic. Si l'avantguarda anava a Cadaqués a jugar, mirant de distreure's de la seva vida i les seves activitats quotidianes a fi de desenvolupar noves idees, ¿per què no podien basar-se en el mateix principi les tasques d'un espai expositiu situat en el mateix context social i geogràfic? Això no significa que Bombelli no considerés l'organització d'exposicions una activitat important o fins i tot necessària, i tampoc que les mostres no es preparessin amb cura i s'instal·lessin amb gran precisió. Al contrari: Bombelli aplicava els mateixos nivells d'exigència de la seva arquitectura a la qualitat de les exposicions de la galeria. Tanmateix, a part d'això, està clar que alhora donava la benvinguda a l'atzar, al joc i a l'humor

⁶ Com que Harnden no estava batejat, no podia ser enterrat en la part catòlica del cementiri de Port Lligat. L'única part on se'l podia enterrar era la no catòlica, dedicada als estrangers i als no creients. Com que aquella part estava en ruïnes, Bombelli va decidir restaurar-la per assegurar-li al seu soci i amic un lloc decent per al seu descans etern. Però calia diners per a la restauració; per això, amb la finalitat de reunir els fons necessaris Bombelli va tenir la idea de sol·licitar l'ajut dels seus amics artistes que havien conegut Harnden. Els va demanar que donessin una obra gràfica per al que es convertiria en *cadaqués portfolio one*, una edició d'obres en color i una altra edició d'obres en blanc i negre. L'esforç va tenir èxit; es van reunir els diners suficients per restaurar el cementiri.

en les seves tasques com a galerista, elements que no resulten tan evidents en la seva meticulosa arquitectura. Li agradava la idea d'obrir Cadaqués a noves experiències culturals i experiments que contenien una barreja d'atzar, joc, humor i escrupolositat, trets que també es podien trobar en l'obra de Duchamp, Hamilton i Cage.⁷ Bombelli es va servir d'aquests ingredients com a punt de partida per introduir l'art en la vida quotidiana de Cadaqués, per muntar exposicions que aconseguien sorprendre tant l'elit intel·lectual dels visitants com els residents habituals de la localitat. L'interès que sentia Bombelli pels artistes i per la seva obra, com també la seva flexibilitat a l'hora d'acceptar propostes per fer projectes d'altres persones –projectes que estaven molt lluny dels dogmes de l'art concret, com *Cadaqués, canal local*, el primer experiment de televisió local, de Muntadas, o l'acció *Flauta i trampolí*, de Miralda–, units al seu bon olfacte per detectar les novetats, van convertir la galeria cadaqués en motor i plataforma d'experiències i experiments culturals heterogenis i en punt de trobada per a totes les persones, tant les d'allí com les de fora, interessades per l'art. En aquella època, un espai d'exposicions que presentés mostres de pintura abstracta, fotografia, arquitectura i mobiliari, i que es dediqués a organitzar instal·lacions in situ, concerts de música contemporània i desfilades de moda constituïa una gran novetat –i encara més en un lloc aïllat com Cadaqués i en un país com l'Espanya d'aquells dies–, malgrat que ara pugui semblar habitual.

A causa de la naturalesa de les activitats de la galeria cadaqués, queda clar que no es tractava només d'una simple galeria, o que potser hauria d'haver canviat de nom després de la primera exposició i ometre el prefix «galeria». La seva forma d'operar en la petita localitat costanera, on organitzava mostres que duraven des d'uns pocs dies fins a dues setmanes, obertes al públic, només un parell d'hores al dia i només durant l'estiu o altres períodes de vacances, quan els habitants de Cadaqués es multiplicaven per deu, no seguia les directrius del funcionament d'una galeria comercial que volgués sobreviure a qualsevol altre lloc del món, i molt menys en l'aïllament de Cadaqués. Allò va constituir de veritat una aventura personal d'un aficionat a l'art els ingressos del qual, que provenien dels seus encàrrecs com a arquitecte, li permetien desenvolupar la seva passió per l'art a través de les exposicions de la galeria i de projectes in situ en altres llocs de Cadaqués. El qualificatiu de «galeria» inclou la venda d'obres, però les vendes eren només un efecte secundari de les activitats. I no comptaven molt en realitat, a part dels casos en què s'organitzaven projectes destinats específicament a reunir fons per a obres de caritat. En aquests casos es feien els majors esforços per tractar de vendre tant com fos possible, com havia passat en

⁷ Tal com s'ha esmentat, Duchamp va abandonar l'activitat artística formal per dedicar-se principalment –o així ho semblava– a jugar a escacs. Un exemple del seu humor irònic i de la importància del joc en la seva vida i la seva obra el constitueix l'ocasió en què, literalment, va portar uns nens a la sala d'exposició i els va demanar que juguessin a pilota i saltessin a corda durant la mostra *First Papers of Surrealism*, el 1942. Quan els visitants, enutjats, els demanaven que deixessin de fer-ho, els nens seguien les instruccions de Duchamp i replicaven: «El senyor Duchamp ens ha dit que podem jugar aquí.»

la primera exposició *cadaqués portfolio one*, que havia impulsat Bombelli a obrir aquell espai d'exposició.⁸

En tractar-se d'una galeria nascuda de l'atzar, més que de la voluntat, la galeria cadaqués va seguir fidel al seu funcionament com a laboratori d'experiències i experiments culturals, escenari per a esdeveniments artístics lúdics i lloc de trobada per a tothom que estigués obert a l'art durant els anys setanta i vuitanta. Per descomptat, no va ser l'única galeria de l'època que va sorgir com a aventura personal i es va dedicar a organitzar projectes d'avantguarda; tanmateix es va distingir de les altres tant per les seves activitats com pel seu context, un poble petit i peculiar de la Costa Brava –i no una gran urbs–, que, com el que havia fet per a Duchamp i el seu cercle, li va oferir a Bombelli l'ambient adequat per fer realitat les seves diverses activitats, molt diferent a les habituals en una galeria d'art.

El temps ha demostrat que a Cadaqués el *respirateur* dedicat a jugar als escacs, en realitat, estava desenvolupant la seva darrera obra mestra, *Étant donné*; que el tràfec de Hamilton amb idees diverses l'impulsaria a fer una sèrie d'obres molt significatives, i que la producció del compositor que creia en l'atzar i en el joc sense cap finalitat es va beneficiar enormement de l'acostament a Duchamp i de les seves partides d'escacs amb Teeny a Cadaqués. El temps també ha demostrat que Bombelli, el «galerista aficionat», va muntar a Cadaqués algunes exposicions i projectes de gran importància, alhora que anava reunint una col·lecció impressionant d'obres fetes pels artistes que exposaven a la seva galeria.

Amb aquesta publicació, i amb l'exposició d'obres de la Col·lecció Bombelli al Museu d'Art Contemporani de Barcelona a la qual acompanya, intentem explorar la història i la dinàmica de la galeria cadaqués com un espai d'excepció en el clima artístic del nostre país, i amb les avantguardes que van anar a Cadaqués com a teló de fons. La presentació es fa en el marc de la Col·lecció MACBA, a la qual s'afegeix un dipòsit important d'obres de la Col·lecció Bombelli, entre altres de Marcel Duchamp, Richard Hamilton, Dieter Roth i John Cage.

⁸ La galeria va desplegar una gran activitat com a productora i divulgadora d'obra gràfica, sovint publicada amb finalitats benèfiques, com les carpetes de gravats que es van publicar en suport de l'hospital local o dels músics joves. Bombelli, a més, utilitzava amb regularitat els actes artístics a fi de reunir fons per prestar serveis directes a la comunitat de Cadaqués, com la subhasta que va ajudar a finançar la compra d'una ambulància per a l'hospital del poble. Així mateix, per exemple, li va encarregar a un artista que dissenyés i fes un nou vitrall per a la finestra de l'església i va recórrer als seus contactes per aconseguir la donació de centenars de llibres per fundar la biblioteca a Cadaqués.